

Lichaamsdelen in spreekwoorden en uitdrukkingen

Meer dan 1.200 uitdrukkingen

Extra: twee artikelen over het ontstaan van spreekwoorden

Lichaamsdelen in spreekwoorden en uitdrukkingen

Meer dan 1.200 uitdrukkingen

*Extra: twee artikelen over het ontstaan van
spreekwoorden*

Allard van Gent

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door printouts, kopieën, of op welke andere manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Auteur: Allard van Gent

Uitgeverij: Brave New Books

ISBN: 9789464186802

© Allard van Gent Berlijn, februari 2021

INHOUD

Inleiding	12
Achterhoofd	13
Achterste	13
Achilleshiel	13
Arm	13
Baard	15
Been	16
Billen	20
Blaas	20
Borst	21
Bot	21
Buik	22
Darm	23
Dij	24
Duim	24
Elleboog	25
Gat	25
Gehemelte	26
Gezicht	27
Haar	31
Hals	34
Hand	35
Hart	49
Hartader	55
Hersens	55
Heup	56
Hiel	56
Hoofd	56
Huid	62

Huig	64
Keel	64
Kies	65
Kin	66
Kloot	66
Knie	66
Kont	67
Kop	68
Kruis	71
Lever	71
Lijf	72
Lip	73
Long	74
Maag	75
Mond	76
Nagel	80
Nek	81
Neus	82
Oksel	86
Oog	86
Oor	93
Pik	96
Pink	96
Pols	96
Poot	96
Reet	98
Rib	99
Rug	99
Scheen	100
Schouder	101
Snor	101

Spier	102
Tand	102
Tandvlees	103
Teen	104
Tong	104
Vel	108
Vinger	108
Voet	111
Voorhoofd	116
Wang	116
Wenkbrauwen	116
Zenuw	117
Zij	117
Een spreekwoord, een waard woord	118
Hoe ontstaan spreekwoorden? Een interview uit 1996 met dr. Riemer Reinsma	124

INLEIDING

In dit boekje staan 1.290 spreekwoorden, gezegden en uitdrukkingen waarin een lichaamsdeel voorkomt. Bij het samenstellen van deze lijst heb ik in tal van woordenboeken en spreekwoordenboeken uitsluitend op de lichaamsdelen gelet. Dat leverde soms wat verwarring op, omdat bepaalde woorden meerdere betekenissen hebben. Een bot is behalve een lichaamsdeel ook een vissoort. Arm is 'niet rijk' én natuurlijk ook een lichaamsdeel. Deze woorden heb ik wel opgenomen in de lijst maar enkel met de betekenis van een lichaamsdeel. De uitdrukking 'Heel wat voeten in de aarde hebben' staat wel in het boekje, terwijl de voet hier niet als lichaamsdeel, maar als oude lengtemaat wordt gebruikt. Die lengtemaat is echter afgeleid van het lichaamsdeel en dus heb ik de uitdrukking om die reden opgenomen. Het blijft echter lastig om dit soort grenzen te trekken. Dat geldt ook voor de hoeveelheid spreekwoorden en uitdrukkingen. Ik heb me beperkt tot de belangrijkste standaardwerken op het gebied van spreekwoorden en gezegdes.

De geraadpleegde bronnen

Bij het zoeken maakte ik veel gebruik van de spreekwoordenboeken van F.A. Stoett, Huizinga en Harrebomée. Dit zijn de grote namen in de Nederlandse letterkunde als het om spreekwoorden en uitdrukkingen gaat. Naast deze wetenschappelijke werken zijn er talloze andere boekjes met spreekwoorden en uitdrukkingen op de markt zoals bijvoorbeeld die met Friese uitdrukkingen, Groningse, Amsterdamse, Brabantse, etc. etc. Behalve de spreekwoordenboeken heb ik ook het W.N.T. (Woordenboek der Nederlandse Taal) geraadpleegd. Daarin wordt vaak verwezen naar Stoett en Harrebomée, die meer uitleg geven bij een spreekwoord dan ik doe in mijn opsomming.

ACHTERHOOFD

In zijn achterhoofd dacht hij...
Op de achtergrond van zijn gedachten.

Niet op zijn achterhoofd gevallen zijn.
Slim, goed zijn.

ACHTERSTE

Met zijn achterste in het botervat vallen.
Iemand die door een rijk huwelijk uit zijn geldelijke moeilijkheden raakt.

Zijn achterste met boter smeren.
Vaak met toevoeging 'en droog brood eten': iemand die veel geld aan kleding, maar weinig aan voeding besteedt.

Zijn achterste tegen de krib zetten.
Zich stijfhoofdig tegen iets verzetten.

ACHILLESHIEL

Achilleshiel.
Het zwakke punt van iemands karakter of zedelijkheid.

ARM

Een lange arm hebben.
Verregaande macht bezitten.

Met open armen ontvangen.
Zeer hartelijk.

De sterke arm.
De feitelijke macht van de overheid, de politie.

Iemand een arm geven.
Hem aan de arm nemen om hem te geleiden.

Iemand in de armen vallen.
Hem omhelzen.

Iemand in de arm nemen.
Zijn hulp inroepen.

In iemands armen rusten.
Door hem omhelsd.

Een slag om de arm houden.
Spreeken of handelen onder voorbehoud.

Met zijn ziel onder zijn arm lopen.
Doelloos en zich vervelend.

Met de armen over elkaar zitten.
Ze gekruist over de borst hebben.

Mijn arm is geen uithangbord.
Pak aan alsjeblijft.

De arm der gerechtigheid.
Het apparaat van justitie.

Wat hij brengt in de arm - neemt hij mee - in de darm.
Wat hij aan de ene kant geeft, neemt hij op een andere manier dubbel en dwars terug.

In Morpheus' armen liggen.
Slapen.

Weinig armslag hebben.
Weinig mogelijkheden hebben (vooral wat geld betreft).

Alles op den arm, Niets in den darm.
Vlaams rijmpje op mensen, die alles over hebben voor mooie kleren, doch nauwelijks het geld voor eten er af nemen.

BAARD

Onze Lieve Heer een vlassen baard maken.
Schijnheilig zijn.

Zijn baard laten staan.
Laten groeien.

Die heeft al zo'n baard.
Dat is al een oude mop.

Een baardje zetten.
Plagend met de hand of de stoppelbaard langs de kin van een kind wrijven.

Een baard krijgen van iets.
Ergens genoeg van krijgen.

De baard in de keel krijgen.
De overgang doormaken van de kinderstem tot de mannenstem.

Als de baard het teken van wijsheid was, zou de bok het wijste zijn.
Het zit hem niet in de uiterlijke tekenen van waardigheid.

Die tegen de wind spuwt, krijgt een vuile baard.
Die anderen wil bekladden, bevuilt (vaak) zichzelf.

Een baard hebben als een ouwe Jood.
Iemand die zich sinds enige dagen niet geschoren heeft.

Een vrijer zonder baard - is geen duit waard.
Wie nog geen baard heeft, wordt niet voor vol aangezien.

Iemand iets in de baard wrijven.
Iemand iets inpeperen, het hem in zijn gezicht zeggen.

Iemand in de baard vliegen.
Onenigheid met iemand krijgen en hem aanvliegen. De baard biedt in dergelijke gevallen een gemakkelijk houvast.

Zijn baard likken.

Slaat op iemand die iets heerlijk ziet en daarover in gedachten staat te smullen.

Hij wil aan mijn baard leren scheren.

Hij wil het op mij of op mijn kosten uit gaan proberen, gaan ondervinden.

Rode baard, duivelse aard.

Een rode baard wordt gezien als een teken van valsheid. Vandaar dat roodharigen niet te vertrouwen zouden zijn.

Een kus zonder baard is een ei zonder zout.

De vrijer moet wat ouder zijn dan de vrijster. Ook: Men moet niet zo jong trouwen.

Spelen om 's keizers baard.

Ruzie maken over iets dat geen van beide partijen bezit of ooit krijgen zal. Ook: over iets, waarover in 't geheel geen twist nodig is.

BEEN

Geen been om op te staan.

Geen steekhoudende argumenten meer hebben om je op te beroepen.

Op zijn achterste benen gaan staan.

Zich fel tegen iets verzetten.

Zijn beste beentje voorzetten.

Zijn best doen.

Op eigen benen staan.

Zelfstandig zijn.

Jonge benen hebben.

Nog jong zijn en dus goed kunnen lopen.

Dat is tegen het zere been.

Dat is een opmerking die verkeerd valt.

Iemand beentje lichten.

Doen struikelen.

De benen nemen.

Vluchten.

Al lang op de been zijn.

Lang gelopen hebben.

Ergens geen been in zien.

Er niet voor terugschrikken.

Met een been in het graf staan.

Niet meer lang te leven hebben.

Hij kan niet meer op zijn benen staan.

Doodmoe zijn.

Hij is goed ter been.

Goed kunnen lopen.

Het been stijf houden.

Niet toegeven.

De benen strekken.

Een eindje gaan wandelen.

Met beide benen op de grond staan.

Heel nuchter zijn.

Dat gaat door merg en been.

Dat gaat overal doorheen.

Met het verkeerde been uit bed stappen.

Slecht gehumeurd zijn.

Op het verkeerde been gezet worden.

Door een schijnbeweging van de tegenstander misleid worden.